

НЕРЕСТРИКТИВНЕ РЕЛАТИВНЕ РЕЧЕНИЦЕ
У АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВНОМ СТИЛУ
СРПСКОГА ЈЕЗИКА 19. ВЕКА
(ПРЕЛИМИНАРНА ИСТРАЖИВАЊА)¹

Јелена Павловић Јовановић

*Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет,
Центар за проучавање језика и књижевности*

NONRESTRICTIVE RELATIVE CLAUSES
IN THE 19TH CENTURY SERBIAN LEGAL TEXTS
(PRELIMINARY RESEARCH)

Jelena Pavlović Jovanović

*University of Kragujevac, Faculty of Philology and Arts,
Centre for Language and Literature Study*

In this paper we examine the status of nonrestrictive relative clauses within a limited corpus of administrative and legal texts from the 19th century. We determine the conditions that contribute to the nonrestrictive status of the sentences in the legislative subgenre of the administrative-legal style. We come to the conclusion that there is a significantly lower number of nonrestrictive relative clauses than of restrictive ones. Different factors specify the nonrestrictive feature of relative clauses in the observed corpus, including the uniqueness of the referent, a previously defined term in a document, a public function used non-referentially, anaphoric references of a whole syntagma or some of its parts, the sufficient determination of common nouns, and the use of abstract nouns. There are two types of nonrestrictive relative clauses: continuative and parenthetical. Nonrestrictive sentences of the continuative type are, in most cases, subject to legal and normative codes and acts, while the nonrestrictive sentences of the parenthetical type ordinarily encode ideologically important information.

Keywords: nonrestrictive relative clauses, 19th century legal texts, syntax, history of language

¹ Рад је рађен у оквиру пројекта Динамика структура савременог српског језика, ОИ 178014, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. Увод

Предмет рада је прелиминарно испитивање статуса нерестриктивних релативних реченица у административно-правном стилу српскога језика 19. века. Задржаћемо се само на законодавно-правном подстилу правнога стила (Тошовић/Тошовић2002: 355). Циљ рада може се разложити на следећа истраживачка питања: (а) да ли у административно-правном стилу, и то у његовом законодавно-правном подстилу, доминирају рестриктивне или нерестриктивне релативне реченице; (б) какви синтаксичко-семантички, односно шири контекстуални услови условљавају присуство нерестриктивних релативних реченица у административно-правном стилу овога периода; (в) какве су особености нерестриктивних релативних реченица с обзиром на инхерентна својства административно-правног стила.

Корпус рада чине текстови који репрезентују административно-правни стил српскога језика у 19. веку. Обухваћени текстови су настали од 1835. до 1901. године². То су *Устави* из 1835, 1838, 1869, 1888. и 1901. године, као и текстови који се налазе у *Зборницима закона, уредба и уредбених указа* за 1840. и 1845. годину.

2. Теоријско-методолошки аспекти рада

2.1. Рестриктивне и нерестриктивне релативне реченице

Док је рестриктивна релативна реченица носилац критеријума који сужавају опсег референта, нерестриктивна реченица и антецедент имају исти опсег (Kordić/Кордић 1995: 25–26; Русимовић/Rusimović 2014: 46). За разлику од рестриктивне реченице, која и семантички и синтаксички зависи од надређене реченице, нерестриктивна реченица је само синтаксички зависна, док је семантички и информативно независна (Kordić/Кордић 1995: 28; Русимовић/Rusimović 2014: 46; Урошевић/Урошевић 2015: 64). То значи да, уколико би се изоставила нерестриктивна реченица, надређена реченица би била семантички и синтаксички потпуна.

² Ради се о документу чија је израда почела крајем 19. века и о последњем донетом уставу за време владавине Александра Обреновића, те је и овај документ уврштен у корпус.

На рестриктивност/нерестриктивност релативне реченице утиче више фактора: значење и форма антецедента, значење и форма релативне реченице, заједничко знање учесника комуникације о ванјезичкој стварности и контекст (Kordić/Кордић 1995: 77). Сњежана Кордић истиче да постоје и формални показатељи рестриктивности, односно нерестриктивности (Kordić/Кордић 1995: 77).

Форичност антецедента може утицати на рестриктивност/нерестриктивност релативне реченице, што је предмет докторске дисертације Тање Русимовић (2014). Нерестриктивне релативне реченице карактерише *удвојена (ланчана) анафора*. То значи да релативизатор упућује катафорички на антецедент, а антецедент даље анафорички на претходни контекст (Русимовић/Rusimović 2014: 60). Ова ауторка истиче и значај контекста и опозиције референцијалност/нереференцијалност за одређивање статуса релативне реченице (Русимовић/Rusimović 2014: 50 – 51, 341). Референт нерестриктивне клаузе може бити референцијалан или нереференцијалан. Нерестриктивна релативна реченица може доћи и иза генерички употребљене именице и тада се односи на цео подкуп (Урошевић/Urošević 2015: 64).

Релативне нерестриктивне реченице могу бити континуативног и парентетичког типа. Ову дихотомију уводи Лехман (Lehmann) (Русимовић/Rusimović 2014: 67) и она се заснива на значају информације коју носи релативна реченица. Континуативне реченице имају исту информативну вредност као и реченица која им је надређена, па као такве значајне су за изградњу дискурса. С друге стране, парентетичке нерестриктивне реченице носе информацију која је мање битна, па се оне могу изоставити, а да текст буде подједнако информативан (Kordić/Кордић 1995: 100; Русимовић/Rusimović 2014: 67 – 68; Урошевић/Urošević 2015: 64).

По истраживању Сњежане Кордић према односу рестриктивних и нерестриктивних реченица административно-правни стил долази одмах иза разговорног стила (57% рестриктивних према 43% нерестриктивних реченица). Ауторка то објашњава инхерентним својствима административно-правног стила (Kordić/Кордић 1995: 62).

У својим монографијама о српском правном језику у 19. веку Милош Луковић скреће пажњу на то да се рестриктивне (атрибу-

тивне) реченице уводе релативизаторима *што* и *који* (Луковић/Luković 1994: 94 – 96; Луковић/Luković 2009: 433). Истиче да је релативизатор *који* чешћи „у функцији везника односних реченица допунског (апозитивног) карактера“ (Луковић/Luković 1994: 97). Статусом (не)рестриктивних реченица у предстандардном периоду, и то на корпусу Доситејевих *Басни* и *Наравоученија*, бавила се Љиљана Суботић (Суботић/Subotić 1994: 47 – 51).

2.2. Врсте кодирања у праву и методе коришћене у раду

У Павловић 2018, следећи ставове изнете у Висковић 1989³, предложили смо методолошки приступ проучавању зависнослужених реченица у предстандардном периоду. Он обухвата обједињавање синтаксичко-семантичког, историјскојезичког и функционалностилског метода са методом теорије права и социолингвистичком методом (Павловић/Pavlović 2018: 196 – 209).

У раду ћемо се служити синтаксичко-семантичком методом. Користићемо се трансформационо-супстантивним текстом, при чему ћемо у трансформу изоставити релативну реченицу. Методологија коју користимо у раду највише ће се ослањати на методу примењену у докторској дисертацији Тање Русимовић (2014). Поред тога, помоћу методе теорије права и социолингвистичке методе, издвојићемо елементе битне за правно и идеолошко кодирање (Павловић/Pavlović 2018: 207). Ограничићемо се на анализу реченица уведених релативизатором *који*.

3. Анализа

У нашем корпусу доминирају рестриктивне релативне реченице, што је условљено неререференцијалном употребом израза у административно-правном стилу (*одредба се односи на било које Х које испуњава захтеве дефинисане у њој*).

У првој групи примера нерестриктивних реченица антецедент је синтагматски довољно детерминисан, а релативна реченица доноси додатну информацију о референту, чије су дужнос-

³ Према Висковићу, значењима у праву првенствено управља нормативноправни код, који је надређен осталим кодовима (језичком, логичком и вредносно-идејном) (Висковић 1989: 154 – 156).

ти/одлике дефинисане у одговарајућем закону или су познате из других одредби. Релативне нерестриктивне реченице у овом случају су континуативног типа, осим реченице број (2), која је парентетичког типа: (1) При каламљњно свагда да присуствуе и Началникъ Окружїя, или нѣговъ Помоћникъ, или Началникъ Среза, или **мѣстный Свештеникъ, кои ѣе протоколль Лекаромъ водимый контролирати и съ нѣмъ заедно подписивати га.** (Правила VII 1839/40: 71) [→ При каламљњно свагда да присуствуе и Началникъ Окружїя, или нѣговъ Помоћникъ, или Началникъ Среза, или **мѣстный Свештеникъ**]; (2) Началникъ ѣе Срезскїй, нарочито **по струцы Полицайной, коя му поглавито припада**, све оно чинити, што се къ содржаванноу мира, поредка и безбѣдности живота и иманя у нѣговомъ Срезу относи (...). (Устројеније VIII 1839/40: 82) [→ Началникъ ѣе Срезскїй, нарочито **по струцы Полицайной** све оно чинити (...)]; (3) Краљ је поглавар Државе. Он има **сва права државне власти, коју врши по одредбама овога Устава.** (Устав 1901: 4) [→ Краљ је поглавар Државе. Он има **сва права државне власти**].

Као што реконструкције показују, у свим примерима се релативна нерестриктивна клауза може изоставити, а да надређена реченица буде семантички потпуна и граматична. У примеру број (1) информација коју носи нерестриктивна реченица је битна, те надређена реченица остаје информативно непотпуна без ње (с гледишта поштовања процедуре важно је истаћи да ѣе протокол водити и потписивати лекар и месни свештеник). У примеру број (2), на основу ширег контекста законских одредби, зна се шта припада *полицајној струци*, те је реченица која следи парентетичког типа. У примеру број (3) нерестриктивност је везана за универзални квантификатор *све*, који указује да се синтагма односи на цео скуп референата. Нерестриктивном реченицом континуативног типа истиче се информација важна са становишта правне норме, тј. да краљ државну власт врши у складу са одредбама Устава. Реченица без универзалног квантификатора би се могла тумачити као рестриктивна или као нерестриктивна (*сва права државне власти се врше по одредбама овога Устава* или *само права дефинисана у овом Уставу се врше по одредбама овог Устава*).

Одређено занимање може бити дефинисано и у самоме законском акту, па је зато релативна клауза нерестриктивна. Нерестриктивна реченица која следи је континуативног типа и носи

информацију важну с гледишта правне норме: (4) **Хранителњи кассе, одъ кой ће свакиј по еданъ ключъ одъ главне кассе при себи држати**, приматъ ће сабираеѣ сумме фонда школскогъ (...) (Уредба (18) 1841/45: 28) [→ **Хранителњи кассе** приматъ ће сабираеѣ сумме фонда школскогъ (...)]; (5) Амбарѣя или Магазинаръ, Осмотрителя помоћникъ, дужанъ є (...): 2. Ключеве одъ амбаровъ прекоданъ кодъ себе држати, а увече їй, пошто амбарове буде позатварао, **Директору** предавати, **одъ когъ ће їй друго јутро опетъ и примати** (Уредба (29) 1841/45: 60); [→ (...) 2. Ключеве одъ амбаровъ прекоданъ кодъ себе држати, а увече їй, пошто амбарове буде позатварао, **Директору** предавати].

Најчешће се нерестриктивна релативна реченица среће уз јединствене референте. То су обично институције (судови, Скупштина, министарства), али и титуле и јавне функције које носе појединачне личности (краљ, министар). Из ванјезичког контекста јасно је ко су референти ових израза, који се понашају као лична имена јер доприносе јединствености и одређености референта (Kordić/Кордић 1995: 64 – 66): (6) За дѣла по струцы Судейской опредѣлюе се еданъ Предсѣдатель, и три члена, еданъ Писаръ и два Практиканта, осимъ нужднаго числа Пандура, и *ово* ће се звати **Бѣоградскїй Судъ Примирителный, у кога ће кругъ дѣятелности спадати**: (...) (Устројеније XI 1839/40: 95) [→ За дѣла по струцы Судейской опредѣлюе се еданъ Предсѣдатель, и три члена, еданъ Писаръ и два Практиканта, осимъ нужднаго числа Пандура, и *ово* ће се звати **Бѣоградскїй Судъ Примирителный**]; (7) За своје говоре у Скупштини посланици не одговарају никоме другом сем самој **Скупштини, која их може казнити**, на предлог Председника Скупштине, дисциплинарним скупштинским казнама одређеним у закону о Пословноме реду у Народној Скупштини. (Устав 1888: 35) [→ За своје говоре у Скупштини посланици не одговарају никоме другом сем самој **Скупштини** (...)]; (8) Кромѣ займодавны условїя несмѣ Депутація никакве друге уговоре, было то на ползу или на штету фонда, чинити, безъ предварителногъ соизволенїя или одобренїя **Попечителства Просвѣщенїя, подъ киме ће она непосредствено стояти, и одъ нѣга наставленїя примати**. (Уредба (18) 1841/45: 25) [→ Кромѣ займодавны условїя несмѣ Депутація никакве друге уговоре, было то на ползу или на штету фонда, чинити, безъ предварителногъ соизволенїя или одобренїя **Попечителства Просвѣщенїя**]; (9) Попечителњи ови поставлѣни су подъ налоге **Княза, кои има свою особенну Канцелларїю**, коя стои подъ управленїемъ Княжескога Представника и Мѣстоблюстителя, кои є купно и Попечитель Иностранны Дѣла, и као таковый има свое особите

дужности. (Устројеније IV1839/40: 38) [→ Попечитељи ови постављени су подь налоге **Књаза**].

У примерима (6 – 8) јединствен референт представља неку државну институцију. У првом примеру у документу се први пут установљава установа која ће се звати *Београдски примирителни суд*. Демонстративна заменица *ово* упућује анакатафорички: катафорички упућује на синтагму *Београдски примирителни суд* и анафорички упућује на почетак реченице, где је одређено ко све чини ову институцију. У свим случајевима се ради о континуативним реченицама у којима се кодира информација важна с аспекта правне норме (истиче се хијерархија међу институцијама, дужности институција итд.).

У примеру (9) из ванјезичког контекста је јасно да именица *Књаз* има јединствену референцу. Међутим, овај пример је интересантан јер садржи низ од три хијерархијски устројене нерестриktivне релативне реченице. Антецедент сваке реченице је јединствена личност или институција. Реченица би могла бити граматична уколико би се анулирала сва четири нивоа, односно уколико би анулирање почело од најнижег нивоа ка највишем. Уколико би се анулирао неки од нивоа у средини, реченица би била неграматична: **Попечитељи ови постављени су под налоге Књаза, која стоји под управљењем (...); *Попечитељи ови постављени су под налоге Књаза, који има своју нарочиту Канцеларију, који је купно и Попечитељ (...)*.

У примерима који следе нерестриktivност релативне калузе предодређује јединствен и добро познат референт. Међутим, док је у претходним примерима информација коју носи нерестриktivна реченица била важна с аспекта правног кодирања, у примерима који следе нерестриktivна реченица кодира информацију која је важна с идеолошког аспекта. Анулирањем нерестриktivне реченице добија се информативно потпуна реченица, те су ове реченице парентетичког типа: (10) Будући да су се одь времена обнародованогъ **Устава Националногъ, коимъ се Срби у своимъ добрама обезбђаваю**, многе тербе поради земаля противь садашњи притяжателя кодь Судова одь разны времена и изь разны основа на повраћаи появились (...) (Закон XIII 1839/40: 103) [→ Будући да су се одь времена обнародованогъ **Устава Националногъ** многе тербе поради земаля противь садашњи притяжателя кодь Судова одь разны времена и изь

разны основа на повраћај появили (...); (11) (...) да тај законъ никоимъ начиномъ не носи диранѣ у законна права господствованія **моє високе Порте, коя є Господарѣ Землѣ**. (Устав 1838: 3) [→ (...) не носи диранѣ у законна права господствованія моє високе Порте]; (12) Но никад не може бити изабран за Књаза србског **нико од фамилије и потомства Карађорђевићева, на које је бачено проклетство народно**. (Устав 1869: 6) [→ Но никад не може бити изабран за Књаза србског нико од фамилије и потомства **Карађорђевићева**].

У примеру (10) антецедент је израз који означава јединствен документ (*Устав Национални*⁴). Изостављањем парентетичких реченица надређене реченице остају граматички и информативно потпуне. Нерестриктивним реченицама се идеолошки кодира значај документа с позиције законодавца. У примеру (11) антецедент је *моја висока Порта*, па је јасно о којој се институцији ради. Парентетичка нерестриктивна реченица носи идеолошки значајну додатну информацију. Ово је идеолошки важна информација с обзиром на то да се овај пример налази у такозваном *Турском уставу*. Последњи пример из *Устава* од 1869. године је посебно интересантан. Антецедент чини синтагма *нико од фамилије и потомства Карађорђевићева*. Ова реченица ван контекста би могла да се тумачи и као рестриктивна: *За Књаза не може бити изабран нико од фамилије и потомства Карађорђевићева, на које је бачено проклетство народно (али може бити изабран онај на кога није бачено проклетство народно)*. Међутим, из ванјезичког контекста јасно је да се реченица односи на целу породицу Карађорђевић.

Јединствен референт се налази и у примеру (13). У питању је парентетичка нерестриктивна клауза. Кодирање је вредносно-идејно јер нерестриктивна реченица кодира шира схватања епохе носећи информацију из културног круга хришћанства: (13) Изричући свечано ову моју заклетву пред Богом и народом, призивљем за сведока **Господа Бога, коме ћу одговор давати на страшном његовом суду** (...) (Устав 1869: 7) [→Изричући свечано ову заклетву пред Богом и народом, призивљем за сведока **Господа Бога** (...)].

Јединственост референта и у следећем примеру омогућава тумачење реченице као нерестриктивне: (14) У исто време установљено є и то, да се поредъ **Нѣмачкогъ єзыка, кой се у свыма**

⁴ Мисли се на такозвани *Турски устав* донет крајем 1838. године.

класама Лицеума и Гимназије предає, и Французскій єзыкь у Лицеуму предавати одпочне (...) (Указ 16. (Пр.) 1839/40: 246) [→У исто време установљено є и то, да се поредь **Нѣмачкогь єзыка** и Французскій єзыкь у Лицеуму предавати одпочне (...)].

У једном примеру иза апстрактне именице, која се по својој природи не може партикуларизовати, следи нерестриктивна релативна клауза парентетичког типа. Нерестриктивна реченица кодира идеолошки аспект доношења законске одредбе, а у овом примеру идеолошки аспект припада медицинском дискурсу: (15) **Збогь чистоте, коя треба у свакомь мѣсту да буде**, свима вообщє Касапима и Меанціяма забранює се, унутра у Вароши, веће число стоке клати (...) (Указ 1. (Пр.) 1839/1840: 221) [→Збогь **чистоте** свима вообщє Касапима и Меанціяма забранює се, унутра у Вароши, веће число стоке клати (...)].

У карантинској уредби налазе се примери заједничких именица детерминисаних било описним придевима, било неконгруентним атрибутима. Ове синтагме реферишу о ентитетима који се налазе у карантину или кроз њега пролазе, а иза њих долазе нерестриктивне реченице: (16) **Тій су простори едань одь другогь одвоєни якомь оградомь, коя за свакій има по єдну добру капию, и до нѣ по єдна тврда врата.** (Уредба (29) 1841/45: 52) [→Тій су простори едань одь другогь одвоєни **якомь оградомь.**]; (17) **Изложень просторь садржи два дворишта, одь коиє єдно зауєто: (...) б) парлаторіомь или зградомь за састанакь и разговорь између овострански и инострански людій, коя є двострукомь, обычно шесть стопѧ єдна одь друге одстосѧомь, преградомь удвоєна**, да се у ньой сь ове и сь оне стране састаюћи се люди ни међу собомь ни сь своимь стварма никако не могу помѣшати; (...) (Уредба (29) 1841/45: 52) [→ Изложень просторь садржи два дворишта, одь коиє єдно зауєто: б) ***парлаторіомь или зградомь за састанакь и разговорь између овострански и инострански людій**, да се у ньой сь ове и сь оне стране састаюћи се люди ни међу собомь ни сь своимь стварма никако не могу помѣшати.]; (18) **У те се подозрителне ствари брой велико число у трговини налазећи се сирови природе производи или продукти и различне рукотворине художества и индустриє, коє се овде само по класама наведе (...)** (Уредба (29) 1841/45: 89) [→ У те се подозрителне ствари брой велико число у трговини налазећи се сирови природе производи или про-

⁵ Реконструисани пример је семантички бесмислен јер је циљној реченици надређена нерестриктивна зависна реченица која је елидирана.

дукти и различне рукотворине художества и индустрије:]. Постоје два разлога за нерестриktivност ових примера. Први је везаност за контекст карантинске уредбе, а други је то што су у питању синтагме са описним придевима или неконгруентним атрибутима, што их довољно одређује.

Нерестриktivност може бити условљена и анафорским интрафрастичким упућивањем целе синтагме⁶: (19) *Кадъ Чиновникъ кои дође подъ Судъ: то да му се трећа часть плате нѣгове до изреченія пресуде у касси оногъ Надлежателства, при комъ є истый Чиновникъ служю, задржава, и да ова трећа часть, ако по изреченой пресуди Чиновникъ, подъ Судомъ бывшій, за кривицу осуђенъ буде, заступаюћемъ Чиновнику припадне; ако ли пакъ Чиновникъ, подъ Судомъ бывшій, пресудомъ Суда за невинногъ проглашень буде; то да се трећа она часть плате, коя є до пресуде задржавана, истомъ Чиновнику, као невиномъ поврати.* (Правила (23) 1841/45: 41) [→ *Кадъ Чиновникъ кои дође подъ Судъ: то да му се трећа часть плате нѣгове до изреченія пресуде у касси оногъ Надлежателства, при комъ є истый Чиновникъ служю, задржава, и да ова трећа часть, ако по изреченой пресуди Чиновникъ, подъ Судомъ бывшій, за кривицу осуђенъ буде, заступаюћемъ Чиновнику припадне; ако ли пакъ Чиновникъ, подъ Судомъ бывшій, пресудомъ Суда за невинногъ проглашень буде; то да се трећа она часть плате истомъ Чиновнику, као невиномъ поврати.*]. Синтагма *трећа она част плате* анафорски упућује на почетак реченице. Анафорски упућује и синтагма *трећа част плате*, као и демонстративна заменица *она*. Нерестриktivна релативна реченица парентетичког типа редувантно понавља већ познату информацију. Разлог за то је дугачак вишеструкосложени реченични комплекс карактеристичан за предстандардни период (Луковић/Luković 1994: 85). Дужина реченице отежава њено праћење, па понављање целе синтагме и важне информације о њој омогућава лакше разумевање текста.

У следећем примеру именица анафорички интрафрастички упућује на почетак реченице, где је појам први пут уведен: (20) *Ради лакшега и точниѣга отправляя дѣла придоданъ є нуждный Персональ, состоѣщий се изъ Секретара, Столоначалника, Протоколлисте, Архивара и Регистратора, Експедитора и Канцеллиста; кои се Персональ по потреби умалити или умножити може.* (Устројеније XXVI

⁶ Овакве синтагме се зову анафоричке именичке синтагме, а посреди је поступак који се зове реитерација (Клајн/Klaјn 1985: 59 – 62).

1840/1840: 196) [→ Ради лакшега и точније отправљяња дѣла придоданъ є нужднѣй *Персоналъ, состоєщій се изъ Секретара, Столоначалника, Протоколлистѣ, Архивара и Регистратора, Експедитора и Канцеллиста*]. У овом случају редуплициран је антецедент. Релативна реченица је са инкорпорираним антецедентом, а у литератури се истиче да је овај тип реченице нерестриктиван (Кордић/Корић 1995: 111; Урошевић/Urošević 2015: 71 – 72). Први пут антецедент је детерминисан придевом *нуждни* и проширеном синтагмом чија је управна реч глаголски прилог садашњи. Ова синтагма може се преобразити у релативну нерестриктивну реченицу (*који се састоји из...*). Релативна реченица има нерестриктивни карактер због редупликације антецедента и због тога што је друга релативна реченица (ако посматрамо глаголску синтагму као кондензатор прве релативне реченице) увек нерестриктивна уколико се односи на исти антецедент (Kordić/Кордић 1995: 166).

Анафорски може упућивати и цела синтагма на претходни члан исте уредбе. Овакво упућивање је аутореференцијално⁷: (21) На Састанку примаю се и у ову страну пропушћаю само **неподозрителне робе и ствари, коє су у Уредбе ове §. 58 поименце наведене**, и то пошто се најпре по прописима, као што се ту у §. 60. учи, очисте. (Уредба (29) 1841/45: 112) [→ На Састанку примаю се и у ову страну пропушћаю само **неподозрителне робе и ствари** и то пошто се најпре по прописима, као што се ту у §. 60. учи, очисте.]. Ван контекста ова реченица би се могла сматрати и рестриктивном и нерестриктивном. Међутим, пошто је у закону већ дефинисано шта се сматра *неподозрителном робом и стварима*, релативна нерестриктивна реченица кодира информацију важну за структурирање правног текста.

Интрафрастичко анафорско⁸ упућивање демонстративне заменице за квалитет (Русимовић/Rusimović 2014: 84 – 89) разлог је за нерестриктивност релативне реченице у следећем примеру: (22) Да бы пакъ и *они неозженѣни люди, кои нити кућа, нити баѣтина својѣ имаю, него служеѣши другоѣ, себи годишнѣ што привреде*, Правителству такође што плаћали; то ће у напредакъ **овакови неженѣни и**

⁷ Аутореференцијалност означава да текст упућује на самог себе (Katnić-Bakaršić/Катнић-Бакаршић 2001: 289 – 290).

⁸ Ако демонстративна заменица као члан антецедента упућује анафорски, она доприноси нерестриктивности релативне клаузе (Ковачевић/Kovačević 2007: 66).

безкућни люди, кои се обично „бећари“ зову данакъ годишный и то одъ Митрова дана плаћати почети. (Уредба XXIV 1839/40: 177) [→ Да бы пакъ и они неженѣни люди, кои нити кућа, нити баштина свој имаю, него служећи другоъ, себи годишнѣ што привреде, Правителству такође што плаћали; то ће у напредакъ **овакови неженѣни и безкућни люди** данакъ годишный и то одъ Митрова дана плаћати почети.] Анафорски употребљена заменица *овакови* и цела синтаagma упућују на правну дефиницију која се налази на почетку реченице. Додатна информација коју носи релативна реченица је термиолошке природе.

У следећем примеру показна заменица упућује анафорски на уредбу у којој се налази. Релативна реченица је нерестриктивна парентетичког типа и носи редувантну информацију о садржају уредбе. Разлог за појаву нерестриктивне реченице може бити велика дужина документа, па понављање информације омогућава лакше праћење садржаја уредбе: (23) Латова пакъ дужности есу слѣдуюће најобичније: 1. Научити и памтити прописе и правила карантинирания и карантинскогъ чисѣня людій и стварій, коя су у **овој Уредби, гдѣ є речъ о карантину**, изложена (...) (Уредба (29) 1841/45: 110) [→ (...) Научити и памтити прописе и правила карантинирания и карантинскогъ чисѣня людій и стварій, коя су у **овој Уредби** изложена].

Демонстративна заменица као ендочентрични антецедент⁹ може упућивати анакатафорички интрафрастички. Нерестриктивна реченица је континуативног типа и кодира информацију важну с гледишта правне норме. Демонстративна заменица *овому*¹⁰ анафорски упућује на синтагму *Началничество окружија* и катафорски на релативну реченицу: (24) У Вароши пакъ, у којој є **Началничество Окружија**, валя прву жалбу Касапинъ да поднесе **овому [Началничеству Окружија]**, одъ кога **Обштнини, ако на ползу Касапина рѣшеніе испадне, жалба Попечительству Внутреньи Дѣла предстои**. (Указ 1. (Пр.) 1839/1840: 225–226) [→ У Вароши пакъ, у којој є **Началничество Окружија**, валя прву жалбу Касапинъ да поднесе **овому [Началничеству Окружија]**].

Пронађени су примери у којима се општа заменица у антецеденту налази испред нерестриктивне релативне реченице. У овом

⁹ О ендочентричном антецеденту в. Русимовић/Rusimović 2014: 26.

¹⁰ Демонстративна заменица *овај* доприноси нерестриктивности реченице (Кордић/Kordić 1995: 80).

случају универзални квантификатор само додатно наглашава да се одредба односи на све чланове подскупа (уп. Русимовић/Rusimović 2014: 107–109). Реченица је нерестриктивна и кад се универзални квантификатор изостави, што показује реконструкција под (б): (25) Кађенѣмъ средствомъ кужнога каѡа (§. 29.) или хлора (§. 65), чисте се у затвореной кадіоницы за пол сата: (...) 2. **Сва писма, съ коима за садъ на слѣдующій начинъ сасвимъ точно треба поступати.** (Уредба (29) 1841/45: 98) а) [→ 2. Сва писма] б) [→ Писма съ коима за садъ на слѣдующій начинъ сасвимъ точно треба поступати.] (26) **Чиновницы сви, у кою классу спадаю и учителя, како они, коима Правителство, тако и они, коима общине плаћу издаю,** не подчинѣны даваню данка на главу свою, плаћа ће само на добра и землѣ (...) (Правила (19) 1841/45: 33). (а) [→ **Чиновницы сви,** не подчинѣны даваню данка на главу свою, плаћа ће само на добра и землѣ (...)] (б) [→ **Чиновницы, у кою классу спадаю и учителя, како они, коима Правителство, тако и они, коима общине плаћу издаю,** не подчинѣны даваню данка на главу свою, плаћа ће само на добра и землѣ (...)]. Из контекста је јасно да се релативна реченица односи на цео подскуп референата, на сва писма која прођу кроз карантин, односно на све чиновнике у земљи.

Ланчано анафорички може упућивати и присвојна заменица (уп. Русимовић/Rusimović 2014: 90–94), што условљава појаву нерестриктивне реченице: (27) Ако бы се у визитираню на коме одъ нѣи знацы кужне болести нашли, онда *онакогъ* треба одма заедно съ **нѣговомъ, кою буде имао, дружиномъ,** па башъ ако се на нѣой никак-ви кужни знацы не бы смотрили, съ najveћомъ предосторожношћу у ону страну натрагъ вратити. (Уредба (29) 1841/45: 69) [→ Ако бы се у визитираню на коме одъ нѣи знацы кужне болести нашли, онда *онакогъ* треба одма заедно съ **нѣговомъ дружиномъ** (...) съ najveћомъ предосторожношћу у ону страну натрагъ вратити].

4. Закључак

У проучаваном корпусу рестриктивне реченице су бројније од нерестриктивних реченица, што је условљено инхерентним особинама законодавно-правног подстила. На нерестриктивност утичу различити фактори. Најчешће је у питању јединствени референт (личност или институција), јединствена јавна функција, правни концепт дефинисан било у документу било у ширем контексту законодавне праксе, синтагматски контекст именице, анафорско упућивање целе синтагме или дела синтагме, употреба апстрактних

именица у антецеденту итд. Преовлађује неререференцијално упућивање антецедента које се може дефинисати овако: *свако X на које упућује закон*. Ререференцијално упућивање је ређе, што је условљено самом природом правног језика, и јавља се у случајевима кад се упућује на појединачну личност или институцију. Нерестриktivне реченице могу бити континуативног и парентетичког типа. Нерестриktivне реченице континуативног типа најчешће носе важну информацију са гледишта правне норме. С друге стране, парентетичке реченице најчешће кодирају информацију која је важна с идеолошког становишта, и то обично с позиције законодавца, а ређе и са положаја епохе.

ИЗВОРИ

- Зборник/Zbornik 1840:** *Сборник законâ и уредбâ, изданы' у Княжеству србскомъ, и од времена обнародованогъ Устава земаљскогъ (13. февр. 1839. до апр. мес. 1840).* Београд: Књигопечатња Књажевства србског, 1840.
- Зборник/Zbornik 1845:** *Сборникъ законâ и уредбâ и, уредбены' указаизданы' у Княжеству србскомъ, одъ Априла 1840. до конца Декмвра 1844. Г. II. Часть.* Београд: У Књигопечатња Књажевства србског, 1845.
- Устав/Ustav 1835:** *Устав Књажевства Србије.* Крагујевац: Књажевско-србска типографија, 1835.
- Устав/Ustav 1869:** *Устав Књажевства Србије.* Београд: Државна штампарија, 1869.
- Устав/Ustav 1888:** *Устав Краљевине Србије.* Београд: Краљевска државна штампарија, 1888.
- Устав/Ustav 1901:** *Устав Краљевине Србије.* Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1901.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Visković/Висковић 1989:** Visković, N. *Jezik prava.* Zagreb: Naprijed, 1989.
- Katnić-Bakaršić/Катнић-Бакаршић 2001:** Katnić-Bakaršić, M. *Stilistika.* Sarajevo: Ljiljan, 2001.
- Klajin/Клајн 1985:** Klajin, I. *O funkciji i prirodi zamenica.* Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, 1985.
- Ковачевић/Ковачевић 1998:** Ковачевић, М. *Синтакса сложене реченице у српском језику.* Београд/Србиње: Рашка школа / Српско просвјетно и културно друштво Просвјета, 1998. [М. Ковачевић, *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku.* Beograd/Srbija: Raška škola/Srpsko prosvjetno i kulturno društvo Prosvjeta, 1998.]
- Ковачевић/Ковачевић 2007:** Ковачевић, М. *Србистичке теме.* Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2007. [Ковачевић, М. *Srbističke teme.* Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, 2007.]

- Kordić/Кордић 1995:** Kordić, S. *Relativna rečenica*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska, 1995.
- Kordić/Кордић 2002:** Kordić, S. *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2002.
- Луковић/Luković 1994:** Луковић, М. *Развој српскога правног стила: Прилог историји језика и права у Србији*. Београд: Службени гласник, 1994. [Luković, M. *Razvoj srpskoga pravnog stila: Prilog istoriji jezika i prava u Srbiji*. Beograd: Službeni glasnik, 1994.]
- Луковић/Luković 2009:** Луковић, М. *Богшишев законик: припрема и језичко обликовање*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 2009. [Luković, M. *Bogišićev zakonik: priprema i jezičko oblikovanje*. Beograd: Balkanološki institut SANU, 2009.]
- Павловић/Pavlović 2018:** Павловић, Ј. Методолошки аспекти анализе зависносложених реченица у правним текстовима на српском језику (предстандардни период). // *Словото – идеи, идеали, утопије. Сборник с доклади от Деветнадесетата национална конференција за студенти и докторанти, Пловдив, 2017 г.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2018, 196–209. [Pavlović, J. Metodološki aspekti analize zavisnosloženih rečenica u pravnim tekstovima na srpskom jeziku (predstandardni period). // *Slovoto – ideji, ideali, utopiji. Sbornik s dokladi ot Devetnadasetata nacionalna konferenciya za studenti i doktoranti, Plovdiv, 2017. g.* Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 2018, 196 – 209.]
- Суботић/Subotić 1994:** Суботић, Ј. Доситејева *Басне и Наравоученија* (језичка анализа – релативне реченице). // *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, 1994, књ. XXIII, 45 – 51. [Subotić, Lj. *Dositejeve Basne i Naravoučeniya* (jezička analiza – relativne rečenice). // *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 1994, knj. XXIII, 45 – 51.]
- Тошовић/Тошковић 2002:** Тошовић, Б. *Функционални стилови*. Београд: Београдска књига. [Tošović, B. *Funkcionalni stilovi*. Beograd: Beogradska knjiga, 2002.]
- Русимовић/Русимовић 2014:** Русимовић, Т. *Релативне реченице са форичким супстантивним антецедентом у савременом српском језику. Необјављена докторска дисертација*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2014. <http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/3842?locale-attribute=sr_RS>, 07. јул. 2019. [Rusimović, T. *Relativne rečenice sa foričkim supstantivnim antecedentom u savremenom srpskom jeziku. Neobjavljena doktorska disertacija*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, 2014, <http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/3842?locale-attribute=sr_RS>, 07. July, 2019.]
- Урошевић/Урошевић 2015:** Урошевић, Д. *Релативна реченица у шумадијско-војвођанском дијалекту. Необјављена докторска дисертација*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2015. <http://ff.uns.ac.rs/studije/doktorske/uvid_javnosti/DankaUrosevicDisertacija.pdf>, 07. јул 2019. [Urošević, D. *Relativna rečenica u šumadijsko-voždanskom dijalektu. Neobjavljena doktorska disertacija*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2015. <http://ff.uns.ac.rs/studije/doktorske/uvid_javnosti/DankaUrosevicDisertacija.pdf>, 07. July 2019.]